

Розділ II

У криївці

Якби я говорив мовами людськими й ангельськими, але не мав любови, я був би немов мідь бреньча або кимвал звучний. Якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе знання, і якби я мав усю віру, щоб і гори переставляти, але не мав любови, я був би — ніщо. І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби віддав моє тіло на спалення, але не мав любови, то я не мав би жадної користі. Любов — довготерпелива, любов — лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не перемінає.

1 Кор. 13:1—8

— Я, Михайло, беру собі тебе, Анну, за дружину, й обіцяю тобі любов, вірність і чесність подружню, і не залишу тебе аж до смерті; в цьому допоможи мені, Боже, в Тройці Святій Єдиний, і всі святі.

— Я, Анна, беру собі тебе, Михайла, за чоловіка, й обіцяю тобі любов, вірність і чесність подружню, і не залишу тебе аж до смерті; в цьому допоможи мені, Боже, в Тройці Святій Єдиний, і всі святі.

Священник:

— Що Бог з'єднав, чоловік нехай не розлучає.

* * *

Місцевість замінували протитанковими гранатами: до кожної під'єднали дрiт, аби у випадку облави підірвати. Розвідувати ситуацію виходили за визначеним заздалегідь графіком, але в разі несприятливих погодних умов або ж повідомлення зв'язкових про наближення ворога ніхто підземного сховку не залишав.

Такі часи «лісові хлопці» пересиджували в підземній домівці. Без свіжого повітря перебути зиму чоловікам було вкрай нелегко — що вже казати про дівчат.

Для бункерів і криївок найвигіднішим місцем розташування був ліс із потічком: по воді легше підійти до таємної оселі. На поверхні намагались відтвори-

ти краєвид, подібний до того, який можна було бачити там до викопування бункера. Опісля знову засаджували це місце деревами, які перед тим викопували з корінням та обкладали дерном. Для такої роботи найкраща пора — весна та осінь.

Ярий, Михайло й Чуб збудували собі невелику, але надійну криївку. Вентиляцію облаштували у вигляді пенька, який ріс зверху, — у ньому зробили спеціальні отвори, аби у сховок надходило повітря. Працювали вдень, щоби заощадити нафту, якою освітлювали приміщення.

Та цієї ночі лампа горіла довго, освітлюючи підземну оселю з двома пожильцями — Анничкою і Михайлом.

— Тепер нас ніхто не розлучить, хіба сира земля. — Чоловік дивився на жінку так, наче бачив її вперше: якимсь внутрішнім, незбагненим зором.

Дивився на її довгу, ніби висічену з коштовного каменю, шию, стрункий стан, русяве волосся, похапцем заплетене в коси й перев'язане стрічкою. У тьмяному освітленні Анна мала якийсь майже неземний вигляд: жовті відблиски відбивались у її великих карих очах.

— Полонила ти серце моє одним поглядом очей твоїх.

— Михайле, ти цитуєш Біблію?

— Ні, хіба там є такі слова?

— Так, здається, у Пісні Пісень...

— Значить, вона про тебе.

— Не кажи так.

— Найгарніші слова не опишуть твій погляд о цій порі. — Жінка відчула, як обличчя обдало жаром. — І твій усміх. Ти мене зачарувала.

— Михайле...

— Маєш, мо', якесь зілля? — Обоє засміялись.

— Може, й маю, але тобі не скажу.

На якусь хвилю чоловік і жінка забули, де і в яких умовах вони перебувають. Було добре і легко від цієї мовчанки, від миготіння вогню, запаху печеної картоплі, яка шкварчала в казані.

Давно думали про цей вечір. Він був особливим не тільки тому, що залишились наодинці вперше, і не тому, що це їхня перша шлюбна вечеря, — обоє знали, що не відомо, чи матимуть ще час набутися разом.

Михайло постелив на дошки лисяче хутро, аби Анна могла лягти. Він торкнувся її руки, провів пальцями до плеча і спинився на ключиці.

Жінка, сама не знаючи чому, тремтіла — не так від холоду, як від передчуття незаних досі почувань.

— Кохаю тебе, — промовила майже пошепки.

— Хочу, аби ти вірила мені. Що б не сталося, вір мені.

— Я вірю тобі.

— І нічого не бійся.

— Нічого не боюсь. Хіба що... боюся потрапити в руки ворога.

— Рано нам ще, Анно, помирати.

— Хіба смерть обирає?

— Нам це не загрожує. — Показав у бік сховку зброї.

Погасла лампа. У таку ніч закохані не потребували ні царської палати, ані затишної оселі. Самі собі були пристанівком. Що люди знають про справжні скарби? Не з книжок чи фільмів, не з історій про золоту лихоманку, а зі звичайного людського життя...

За стелю слугувало — всіяне зірками небо, за шлюбне ложе — дерев'яні нари. Та головне — поруч із тим, кого хоче серце. Такі рідкісні миті наодинці — справжня розкіш. Десь неподалік шкреблася миша, а може, вивірка; крізь вентиляційний люк завивав вітер.

Михайло обсипав жінку поцілунками, наче пелюстками ружі: укривав ними її шию, плечі, ямочку між грудьми... Для них обох це була перша в житті ніч кохання. Жагуча, солодка, з терпким присмаком невідання й тривоги, але від того не менш чарівна. Знали і не знали, що їх чекає на світанку.

Вони зустрілись у місті Гвіздець, районному центрі. Анна спустилась до річки Чорнявої, а Михайло зібрався у справах до референта розвідки. Назустріч ішла знайома друкарка Уляна: виконувала завдання районного проводу. Михайло привітався зі словами: «Боже помагай!» Уляна несла заборонену літературу, листівки для розповсюдження. Михайло тоді виконував завдання штатного інформатора СБ¹. Хлопець якраз повернувся з тренувань, які пройшов у школі військових кадрів «Тигри»: сповнений нових сил, підтягнутий, він виділявся з-поміж інших молодих воїнів. Дівчата знали між собою, і Михайло зичливо підмітив, що ніколи не бачив Уляниної приятельки. Так вони з Анною й познайомились.

З того дня минуло ціле літо. Спершу дівчина приносила харчі, а згодом приєдналась до мережі підпілля. Анна хотіла бути корисною повстанській боївці Михайла не лише поміччю, яку в сусідніх селах міг запропонувати чи не кожен, — вона хотіла бути частиною їхнього життя, сповненого відваги й небезпек.

¹ Підпілля в Україні в 1940—1950-х роках було представлене Організацією українських націоналістів (ОУН). Служба безпеки ОУН (СБ ОУН) — спеціальний внутрішній розвідувальний та контррозвідувальний підрозділ українського визвольного руху, структура якого чітко прив'язувалася до територіальних ланок організації. (Тут і далі прим. авт., якщо не зазначено інше.)

Відтак хлопець привів її на таємні курси вишколу медсестер Українського Червоного Хреста. Дівчина стала зв'язковою і водночас могла надавати медичну допомогу.

Михайло мав добре серце і лагідну вдачу, проте ставав суворим під час виконання військового обов'язку. Підтримував приятельські стосунки із самим Петром Полтавою².

Зранку у криївці ще триває ніч: промені сонця туди майже не потрапляють, прокидається мешканці підземної оселі звикли, довіряючи внутрішньому годиннику, — чим раніше, тим краще. О п'ятій ранку тиша найвиразніша, хіба що коли-не-коли чути співи птахів. Анна хотіла з чоловіком вперше зустріти сонце, але вони прокинулись, коли всі півні вже проспівали початок нового дня. Жінка пробудилась першою через характерний звук угорі — шарудіння й шипіння водночас.

— Чуєш, хтось шурхотить над нами?

— Схоже, то вітер.

— Ні, звучить, ніби хтось розсипає пісок.

² Петро Федун (псевдо Полтава) — керівник Головного осередку пропаганди Проводу ОУН; начальник політвідділу Головного військового штабу Української повстанської армії (УПА).

Михайло підійшов ближче до входу і різко спинився. По стіні спускалась змія. На якусь мить вона зупинилась і подивилась їм обом у вічі.

— Змія чи вуж?! — Анна остаточно прокинулась.

— Найімовірніше, гадюка. Не бійся, подай мені палицю.

— Ти збираєшся її вбити?

— Ну звісно, дівчинко. Ти ж не хочеш, щоб вона заповзла в наші покої?

— Не хочу. Вона, певне, отруйна.

— Знайшла собі притулок під гнилим пнем, який не лише нам став у пригоді.

Змія поворухнулась, але близько не підповзала. Брунатного кольору, вона виглядала ефектно й небезпечно. Наче подавала попереджувальний знак.

— Дивись, у неї на спині чорний зигзаг, точно гадюка. — Михайло готувався знешкодити плазуна.

— Утворює візерунок, схожий на листя папороті. — Анна дивилась на змію з страхом і цікавістю. — Чекай. Вона виглядає дивно, здається, це самка, і вона... вагітна.

— Все можливо, але ми не маємо дати їй шанс на відатись до нас вдруге.

— А може, нехай повзе геть? Вона не налаштована вороже.

Михайло замахнувся, аби одним ударом зламати гадюці хребет, та вона враз беззахисно скрутилась

у клубок. Чоловік одним рухом відчинив отвір і кінцем палиці спрямував непрохану гостю до виходу.

— Вона більше не повернеться.

— А чому ти вирішив, що це вона? — кокетливо спитала Анна.

— Ти ж сама виявила, що вона вагітна.

— Нехай повертається до свого чоловіка, а мого залишить мені.

— Анно, ти ревнуєш мене до змії? — Обоє засмілись.

* * *

Осінь 1946-го видалась важкою. Жили надголодь, утім, харчів вистачало для основних запасів. Збіжжя, картоплю й буряк селяни передавали співвітчизникам на східні терени, де лютував голодомор. Жителі Західної України з підпіллям ділились усім, що зібрали на городах, — ніхто не збирався здаватись «визволителям». Водночас селяни, обкладені податками більшовицької влади, не поспішали записуватись у колгоспи, створення яких стримувала УПА. Співвітчизники зі сходу країни, де в людей відбирали останні паї і зерно, всіма силами намагались дістатися на Галичину, аби роздобути бодай хлібину — виміняти на неї своє останнє майно...

Та все ж, попри потужну самоорганізацію, бойовий дух і військову дисципліну, сили були нерівними: ворог кинув для знищення упівців озброєні загони енкаведистів. Завдяки продуманій розвідці та репресивним діям совіти вербували близьких до повстанців людей — сусідів, побратимів... Найчастіше дізнання проводилося за допомогою тортур. Так, день за днем секоти сіяли в лавах Української повстанської армії зраду й розбрат. Не минула така доля і довколишніх сіл Покуття.

Розділ III

Шаман

— Чуваче, прокидайся.

— Якого дідька?

— Тобі трофей.

Філолог тримав у руках змію. Таке псевдо він отримав унаслідок надмірної любові до усіляких жаргонізмів: «тіпа», «кароче», «блін».

Біля нього стояв Сокіл і хвостом плазуна водив по плечі сплячого. Здається, Бурий остаточно прокинувся.

— Трясця твою маму! Невже не можна по-людськи?!

Шаман упівоча стежив за цією словесною перепалкою і подумки підсміювався. На завжди невиспаного старшину за його постійне бурчання солдати з їхньої бригади мали зуб. І ось у такий пікантний спосіб

Сокіл і Філолог поквиталися з Бурим за те, що мусіли йти замість нього на чергування.

— Де ви її знайшли? — спитав Бурий.

— То вона нас знайшла. — Підморгнув Сокіл. — Справжній делікатес.

— Та ну вас! — Хлопець насупився і вийшов із намету.

— Кажуть, в Азії зміїне м'ясо залюбки їдять, бо зміцнює імунітет, — підмітив Шаман.

— І в кого це таке меню, гурмане? — спитав Сокіл.

— У тайців і китайців.

— То ми нині скуштуємо тайську кухню, братво. — Філолог кинув убиту здобич на траву і заходився збирати сухі гілки для вогнища.

* * *

Звідкись узявся один із бійців їхнього підрозділу, захеканий, із завданням від військового хірурга.

— Хлопці, хто з вас має першу групу крові?

— А що трапилось? — всі гуртом спитали.

— Терміново до Валерія. Там велика втрата крові, немає часу на транспортування.

На секунду всі завмерли, згадували, яка в кого група крові.

— У тебе яка? — спитав Сокіл Шамана.

— Четверта.

— Я піду, — озвався Бурий.

Хлопець, який не дуже дбав про побратимів і дисципліну, зібрався до імпровізованого шпиталю.

Валерій оперував просто у бліндажі.

— Чуваки, операція була наполовину без наркозу. У лікаря закінчувалась анестезія, вистачило тільки на півтори години операції.

— А потім? — Сокіл нервово пересмикнувся.

— Він все чув і відчував.

— Звідки поранений? — спитав Шаман.

— З 24-ї окремої. Поранення в живіт.

— Жити буде?

— Як Бог дасть. Наш лікар зробив усе, що міг. Хлопець весь час просив переказати Олі, що на неї не ображається і що кохає її.

— А ти? — спитав Сокіл.

— А я що? Кажу: «Спокійно, брате, знайдемо твою Олю і все перекажемо».

День видався гарячим у всіх сенсах. Із самого ранку гупало мінометами. Навчилися розрізняти артилерію ворога. Бурий мовчав, що на нього не схоже, — думав про щось своє. Шаман вирішив вивчати

місцевість, хоч за час перебування тут знав її краще за інших вояків їхньої бригади. А ще він нікому не розповідав про свою пристрасть до фотографії.

Йому здається, ніби й не було минулого життя, в якому zostалися колоритні вулички, вежі й храми, що обрамлюють місто, а трохи далі хвойні затінки й сині хребти Бескидів. Більше немає того шаленого пориву знимкувати пейзажі, створювати картинки для своїх історій. Бо ось воно, життя, у всій своїй повноті, суворості, здатності змусити тебе відчувати все, чого не відчував досі: віру у своїх людей і ненависть до ворогів.

Цей ідеально рівний степ, що припасований до неба, просторий, із випаленими сухоцвітами, ніби незагоєними ранами, промовляє до тебе: «Не черствій серцем». Синє небо й сонячний степ — природа сама творить знаки, каже: «Все минає, і це мине. Україна знову стане вільною».

Клята війна стирає людську подобу в тих, хто прийшов сюди, на землю хліборобів, зі зброєю і зрадою. Вона позбавляє пам'яті, знищує збудоване твоїми предками. Ким ти був до неї? Забути себе — найпростіше, що можна зробити в ці часи. «Не маєш на це права, Шамане», — казав собі у хвилини зневіри. Тільки з досвідом почав розуміти: найміцніше тримає тебе на землі сила духу. Бо можна померти, але здатися не дозволено.

Внутрішній ресурс черпаєш із того, що любиш. У Шамана таких речей небагато, та все ж вони є. Раніше думав, що пристрась до нових автівок і пригод затьмарює все. Навіть пробував влаштуватись на роботу в салон «Mazda». Працедавець подивився на його резюме і покрутив пальцем біля скроні: «Тобі, хлопче, кіно знімати». Правда, у нього в доробку вже була одна короткометражка, але про серйозний кінематограф тоді й не мріяв.

Тож менеджера з продажу улюблених авто з нього не вийшло, зате життя штовхнуло на шлях кліпмейкерства. Після вдалої роботи над композицією однієї львівської співачки замовлення від місцевого кінопродакшну посипались одне за одним.

Шаман упіймав русалку везіння за хвоста. Якийсь час просто ловив хайп у шоу-бізнесі. Та все має свій фінал. Захотілося створювати серйозніші роботи. Злі реалії на сході України у 2014-му диктували теми самі.

Над головою почувся різкий свист. Пролетів і десь неподалік розірвався ворожий снаряд. А він таки народився в сорочці — хай не в бандерівській, але в козацькій точно. Кевларовий шолом — подарунок від друзів-волонтерів, який передали, бо раніше мав, м'яко кажучи, ніякий. Голова ціла, а значить, буде чим думати, як дати москалям прикурити. Шаман гірко усміхнувся. Доля зробила йому іронічний